

พระพุทธเจ้าหลวงทรงพลิกแผ่นดิน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทศศักดิ์ ญาณประทีป

คณะมนุษยศาสตร์

ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น
ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างการปกครองแบบเก่ากับแผนใหม่แบบตะวันตก
ในการเสด็จประพาสประเทศใกล้เคียงและประเทศทางยุโรป พระองค์
ได้ทอดพระเนตรเห็นความจริงของบ้านเมืองเหล่านั้น จึงทรงพระราช
ดำริจะพัฒนาประเทศไทยให้เจริญทัดเทียมนานอารยประเทศทั้งหลาย
งานปฏิรูปหลายประการที่ได้ทรงวางรากฐานจนเจริญวัฒนามาจนถึงปัจจุ-
บัน และบางประการเจริญกว่าและดีกว่าปัจจุบันก็มีเป็นอันมาก ที่จะ
กล่าวต่อไปนี้ จะขอกล่าวเพียงงานปฏิรูปที่สำคัญประการหนึ่งเท่านั้น
ที่พระองค์ได้ทรงวางรากฐานไว้ งานปฏิรูปนั้นก็คือการเปลี่ยนแปลง
ระเบียบการปกครองแผ่นดิน

การปกครองแผ่นดินในสมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตน-
โกสินทร์ตามหลักฐานที่ปรากฏในประวัติศาสตร์กล่าวว่า รัชกาลสมเด็จพระ
พระรามาธิบดีที่ 1 พระเจ้าอู่ทองผู้แรกสถาปนากรุงศรีอยุธยา ได้วาง

หลักการปกครองไว้ 4 แผนกเรียกว่า จตุสดมภ์ คือ 1. ขุนเมือง เป็นพนักงานปกครองท้องที่ดูแลราษฎรให้อยู่เป็นปกติ มีหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้าย และลงราชทัณฑ์แก่ผู้ผิด 2. ขุนวัง เป็นหัวหน้าราชการในราชสำนักและเป็นพนักงานพิจารณาพิพากษาถ้อยความของราษฎร 3. ขุนคลัง เป็นพนักงานเก็บและรักษาผลประโยชน์ของแผ่นดิน 4. ขุนนา เป็นพนักงานดูแลการทำไร่ไถนาและรักษาเสบียงอาหารสำหรับพระนคร ในหัวเมืองได้แบ่งออกเป็นเมืองเอก โท ตรี จัตวา และมีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครอง มีตำแหน่งจตุสดมภ์เป็นผู้ช่วย

ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้จัดแยกการปกครองออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายทหาร มีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้า และฝ่ายพลเรือน มีสมุหนายกเป็นหัวหน้า การปกครองแบบนี้ใช้มาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า บ้านเมืองเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว การปกครองแผ่นดินอย่างสมัยโบราณคงไม่เหมาะสมกับสมัยของพระองค์ ด้วยทรงเล็งเห็นชัดแจ้งว่า ในประวัติศาสตร์ชาติไทย มีแต่การแย่งอำนาจ แย่งราชสมบัติ และรบราฆ่าฟันกันมาโดยตลอด โดยเฉพาะในต้นรัชกาลของพระองค์มีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เนื่องจากพระองค์ยังทรงพระเยาว์ การนี้เป็นช่องทางให้แย่งชิงราชสมบัติได้โดยง่าย ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า

“ในกรุงรัตนโกสินทร์ยังไม่เคยมีพระเจ้าแผ่นดินเสวยราชย์แต่ยังทรงพระเยาว์ มีตัวอย่างในกรุงศรีอยุธยาที่เป็นอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงพระเยาว์ ทุกครั้งที่ปรากฏในเรื่องพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า เคยมีพระเจ้าแผ่นดินทรงพระเยาว์ ต้องมีผู้ว่าราชการแทน 5 ครั้ง พระเจ้าแผ่นดินก็ถูกปลงพระชนม์บ้าง ถูกกำจัดจากราชสมบัติไม่เคยอยู่ได้ยั่งยืนเลยสักพระองค์เดียว”

ในรัชสมัยของพระองค์สถานการณ์เกี่ยวกับต่างประเทศไม่ดีขึ้น เนื่องจากต่างประเทศกำลังล่าเมืองขึ้น มีประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส เป็นต้น พระพุทธเจ้าหลวงทรงเล็งเห็นความจริงในข้อนี้ดังที่สมเด็จพระปิยะมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร ทรงกล่าวไว้ในหนังสือประวัติเจ้าพระยามหามาชา ว่า

“สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมีพระราชดำริตอบว่า ทรงเชื่อมั่นว่า ถ้าให้ข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ คงสามารถจัดการได้ดี แต่กรณีที่สำคัญกว่านั้นมีอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งบางทีข้าพเจ้าจะยังไม่คิด ด้วยเวลานั้นต่างประเทศกำลังตั้งท่าจะรุกรานพระราชอาณาเขตเข้ามา ถ้าไม่จัดการปกครองบ้านเมืองให้เรียบร้อย ปล່อยให้เป็นอยู่อย่างเดิมต่อไป อาจเกิดเหตุถึงเสียอิสระบ้านเมือง ถ้าบ้านเมืองเสียอิสระแล้วกระทรวงธรรมการของข้าพเจ้าจะได้อยู่ได้หรือ การปกครองบ้านเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อยทั่วพระราชอาณาเขตสำคัญกว่า ด้วยเป็นการใหญ่และยากตกอยู่ในหน้าที่กระทรวงมหาดไทยเป็น สำคัญเพราะมีหัวเมืองอยู่ในบังคับบัญชามาก”

ด้วยเหตุที่การปกครองตามระบบเก่าไม่เหมาะสมกับเหตุการณ์ในสมัยของพระองค์ จึงทรงพระราชดำริจะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย ฉะนั้นเมื่อพระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติโดยสิทธิขาดแล้ว จึงได้ทรงนำวิธีการปกครองแบบต่าง ๆ มาทดลองใช้ และในที่สุดได้บรรลุผลสำเร็จสมพระราชประสงค์หลังจากที่ได้เสวยราชสมบัติมาแล้วประมาณ 20 ปี พระราชดำริในการแก้ไขการปกครองแผ่นดินนั้นปรากฏในพระราชดำรัสที่พระองค์ทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย เรื่องการแก้ไขการปกครองแผ่นดินว่า

“ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติ รับหน้าที่อันยิ่งใหญ่ในพนักงานที่จะบำรุงรักษาแผ่นดินซึ่งเป็นพนักงานอย่างสูงแลเป็นการอันหนัก ยากที่จะทำการให้สะดวกได้เต็มตามความต้องการ มาจนถึงบัดนี้ก็กว่าสิบเก้าปีแล้ว ถึงแม้ว่าในเบื้องต้น ซึ่งมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินดูเหมือนหนึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบในการทั้งปวงแทนตัวข้าพเจ้า เป็นการแบ่งเบาจากข้าพเจ้าบ้างก็ดี แต่ความที่เป็นเช่นนั้น จะมีจริงบ้างก็ไม่เกิน 3 ปี ตั้งแต่แรกได้ราชสมบัติมา แต่ส่วนตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าได้รับความหนักมาจำเดิมตั้งแต่ได้นั่งเสวยราชย์จนถึงบัดนี้ แต่ความหนักนั้นเปลี่ยนไปต่าง ๆ ไม่เหมือนกันในสามสมัย คือแรก ๆ ลางแลก ๆ แลบัดนี้ เพราะได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งสำคัญมาช้านาน ได้รู้ทางราชการทั่วถึงทดลองมาแล้ว จึงเห็นว่าการปกครองในบ้านเมืองเรา ซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีปกครองที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้ บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การ

ปกครองอย่างเท่านั้น ก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้น
ทุกที จึงได้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครอง
ให้สมกับเวลาให้เป็นทางที่เจริญแก่บ้านเมือง ได้คิดแลได้พูดมาช้านาน
แต่การหาตลอดไปได้ไม่ ด้วยมีเหตุขัดขวางต่าง ๆ เป็นอันมาก แลการ
ที่จะจัดนั้นก็เป็นการหนัก ต้องอาศัยกำลังสติปัญญาและความซื่อตรง
ความจงรักภักดีของท่านทั้งปวง ผู้ซึ่งจะรับตำแหน่งจัดการทั้งปวงนั้นเต็ม
ความอุตสาหะวางเป็นแบบแผนลงไว้ได้แล้ว การทั้งปวงจึงจะเป็นไปได้
สะดวกตามความประสงค์”

เมื่อพระองค์ทรงพระราชดำริเช่นนี้ จึงได้ทรงปรับปรุงการบริหาร
แผ่นดินเป็นครั้งแรกขึ้น โดยทรงจัดตั้งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ชื่อว่า
เคาน์ซิล ออฟสเตต (Council of State) มีพระองค์เป็นประธาน และ
ทรงตั้งขุนนางผู้ใหญ่เป็นเคาน์ซิลเลอร์จำนวน 12 คนคือ

1. พระยาราชสุภาวดี (เพ็ญ เพ็ญกุล)
2. พระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บัญนาค)
3. พระยาราชวรานุกูล (บุญรอด กัลยาณมิตร)
4. พระยาภาษาปณกิจโกศล (โหมต อมาตยกุล)
5. พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)
6. พระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร)
7. พระยาอภัยรณฤทธิ์ (แย้ม บุญยรัตพันธุ์)
8. พระยาราไชย (จำเริญ บุรณศิริ)
9. พระยาเจริญราชไมตรี

10. พระยาพิพิธโกศัย

11. พระยาราชโยธา (เนียม สิงหนั่น)

12. พระยาภลาโหมราชเสวก (กรับ บุญยรัตนพันธ์)

พระราชประสงค์ที่ตรงดั่งเคาน์ซิล ออฟสเตตขึ้น ก็เพื่อเป็นที่ปรึกษาให้ความคิดเห็นต่อพระองค์ในการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญยิ่งขึ้น ดังพระราชปรารภเรื่องประกาศดั่งเคาน์ซิลออฟสเตตว่า

“ครั้งทรงพระราชดำริเห็นว่าราชการผละประโยชน์บ้านเมืองสิ่งใดที่จะเกิดขึ้น แลการที่ยังรกร้างมาแต่เดิมมากนั้นถ้าจะทรงจัดการแต่พระองค์เดียว ก็จะไม่สำเร็จไปได้ ถ้ามีคนอื่นช่วยกันคิดหลายปัญญาแล้ว การที่ยังรกร้างมาแต่เดิมก็จะได้ปลดเปลื้องไปทีละน้อย ๆ ความดีความเจริญก็จะบังเกิดแก่บ้านเมือง”

และในประกาศพระราชโองการตอนหนึ่งกล่าวว่า

“การใด ๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริเป็นการไม่ต้องด้วยยุติธรรม ราษฎรจะได้รับความเดือดร้อน มีแต่จะเร่งเอาเงินแก่ราษฎรทั้งแผ่นดินเป็นต้น เคาน์ซิลก็จะขัดอำนาจพระเจ้าแผ่นดิน ก็พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว แล้วมีเคาน์ซิลบดบังอยู่ดังนี้ ถึงจะมีอำนาจสักเท่าใด จะทำการผิด ๆ คด ๆ โกง ๆ ไปก็ไม่มากนัก”

อีกตอนหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นน้ำพระทัยอันเปี่ยมล้นด้วยความรักราษฎรอย่างแท้จริงก็คือ การลดอำนาจและลดพระราชอิสริยยศลงโดยให้ผู้อื่นทูลทัดทานขัดขวางได้ แม้บุคคลธรรมดาซึ่งมีอำนาจก็ไม่อาจเสียสละได้เช่นพระองค์

“ท่านทั้งปวงจะมีความสงสัยว่า อยู่ดี ๆ แล้ว เหตุใดจึงมาตั้งผู้ให้
ขัดอำนาจตัวดังนี้ ขอให้เข้าใจเถิดว่า การไตร่ตรองนิยมใดซึ่งมีอยู่เดี๋ยวนี้นั้น
ยังเป็นการเดือดร้อนแต่ราษฎรเป็นอันมากอยู่ ซึ่งตั้งเคาน์ซิลขึ้น ก็เพราะ
ประสงค์ให้ช่วยอุดหนุน เมื่อราษฎรซึ่งเป็นโลหิตของแผ่นดิน มีความ
เจริญสุขได้ประกอบการทำมาหากินโดยชอบธรรมด้วยกันแล้วบ้านเมืองก็
คงเจริญเป็นแน่”

นอกจากจะทรงตั้งเคาน์ซิลออฟสแตตแล้ว พระองค์ยังทรงตั้งปรีวี
เคาน์ซิลเลอร์ (Privy Counciller) ขึ้นด้วยเพื่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาใน
พระองค์ ทั้งนี้ก็เพื่อหวังความเจริญของประเทศชาติเป็นใหญ่ ดังพระราช
ดำรัสในการที่องค์มนตรีรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตคนหนึ่งว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ในการสุจริตอย่าง
เดียวจะให้การทั้งปวงซึ่งเป็นการเจริญแก่บ้านเมืองสำเร็จไป เพราะฉะนั้น
จึงได้ลดหย่อนพระราชอิสริยยศลง มิได้ถือพระองค์ ยอมให้ท่านทั้งหลาย
ทูลทานทัดขัดขวางในการซึ่งทรงพระราชดำริซึ่งยังไม่ต้องด้วย คติธรรม
และให้กราบทูลการซึ่งตัวได้คิดเห็นว่าเป็นคุณ ตามความคิดของตน เพื่อ
จะให้เป็นผู้เป็นประโยชน์แก่ราษฎรไปภายนอกหน้า ก็การที่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวได้ทรงลดหย่อนพระราชอิสริยยศ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินต้น
พระบรมราชวงศ์แต่ก่อนซึ่งไม่มีผู้ใดเป็นผู้ขัดทานขัดขวางได้ และบัดนี้
จะให้ทูลขัดขวางและชักนำได้นั้นก็เป็นการสำคัญ ยากที่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวจะทรงสนับนุนน้ำใจคนที่คิดการทั้งปวงนั้นจะเป็นการ
สุจริต ฤ็เป็นการคิดแต่ประโยชน์ตน ไม่คิดถึงคนอื่น ก็จะไม่เป็นที่ไว้

วางพระราชหฤทัยลงได้ เพราะฉะนั้นควรถิปรีวี เคาน์ซิลเลอร์ จะต้อง
ถวายสัตยานุสัตย์”

เมื่อได้ทรงตั้งเคาน์ซิลออฟสเตตและปรีวีเคาน์ซิลเลอร์ เพื่อเป็น
ที่ปรึกษาการบริหารราชการแผ่นดินแล้ว ต่อมาปรากฏว่ายังไม่บังเกิดผล
ติดตั้งพระราชประสงค์ ด้วยเหตุนี้จึงได้ทรงเลือกประเพณีการปกครองของ
ไทยและต่างประเทศมาประกอบกัน จัดตั้งกระทรวงขึ้น 12 กระทรวง
และให้เสนาบดีทั้ง 12 กระทรวงมีศักดิ์เสมอกัน กระทรวงต่าง ๆ มีดังนี้

1. กระทรวงมหาดไทย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
2. กระทรวงกลาโหม เจ้าพระยาพลเทพ
3. กระทรวงนครบาล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ์
4. กระทรวงวัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม
5. กระทรวงเกษตราธิการ พลโท พระยาสุรศักดิ์มนตรี
6. กระทรวงการต่างประเทศ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ
7. กระทรวงพระคลัง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจตุรนต์มีกรมพระจักรพรรดิพงษ์
8. กระทรวงยุติธรรม พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช
9. กระทรวงยุติธรรม พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
10. กระทรวงธรรมการ พระยาภาสกรวงศ์

11. กระทรวงโยธาธิการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

12. กระทรวงมรุธาธิการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา

การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินครั้งใหญ่นี้ ดร. ประยูร กาญจนดุล ได้อธิบายยกย่องว่า

“พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขการจัดระเบียบราชการบริหารเสียใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของกาลสมัย โดยตั้งองค์การเพิ่มขึ้นและแบ่งปันอำนาจหน้าที่ระหว่างองค์การแห่งราชการบริหารส่วนกลางให้เป็นส่วนสัดส่วน การเปลี่ยนแปลงแก้ไขระเบียบราชการบริหารในรัชกาลที่ 5 นี้ นับว่าเป็นการปฏิรูปครั้งใหญ่ที่สุดนับแต่การปฏิรูปที่ได้ทำมาเมื่อหลายศตวรรษก่อนหน้าคือในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ”

หลังจากที่ได้ตั้งกระทรวง 12 กระทรวงแล้ว ได้แก้ไขปรับปรุงตลอดรัชกาลของพระองค์ ทั้งนี้เพื่อให้การทำงานคล่องตัว และได้ผลดีเหมาะสมแก่กาลสมัยและความจำเป็นของประเทศชาติ เมื่อสิ้นรัชกาลของพระองค์ ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเหลือ 10 กระทรวง คือ

1. กระทรวงมหาดไทย
2. กระทรวงกลาโหม
3. กระทรวงนครบาล
4. กระทรวงการต่างประเทศ

5. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
6. กระทรวงวัง
7. กระทรวงเกษตราธิการ
8. กระทรวงยุติธรรม
9. กระทรวงโยธาธิการ
10. กระทรวงธรรมการ

การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เป็นพระราชดำริค่อยเป็นค่อยไป เพื่อที่จะให้เกิดประโยชน์แก่แผ่นดินโดยแท้ไม่มีเหตุการณ์ร้ายแรงอันใดเกิดขึ้น ดังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

“การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบเดิม เป็นตั้งกระทรวง 12 กระทรวงนี้ ต้องนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างพอดก้นตามธรรมดาว่า “พลิกแผ่นดิน” ถ้าจะใช้คำอังกฤษต้องเรียกว่า “Revolution” ไม่ใช่ “Evolution”

การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงดังนี้ มีน้อยประเทศนักที่จะสำเร็จโดยราบคาบปราศจากการจลาจล หรือจะว่าไม่มีเลยก็เกือบว่าได้ ประเทศญี่ปุ่นได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง “พลิกแผ่นดิน” เหมือนประเทศสยาม แต่ทำได้ดำเนินการไปโดยสงบราบคาบเหมือนอย่างประเทศสยามไม่ ยังต้องมีการจลาจลในบ้านเมือง เช่นมีขบถสัตsuma (Satsuma Rebellion) เป็นต้น

การที่ประเทศสยามได้เปลี่ยนวิธีการปกครองอย่าง “Revolution” ได้โดยไม่มีใครเสียเลือดเนื้อแม้แต่หยดเดียวดังนี้ ต้องนับว่าเป็นมหัศจรรย์ เป็นโชคคิของประเทศสยามเป็นอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้ย่อมขัดกับผลประโยชน์ของคนบางจำพวกจึงยากนักที่จะสำเร็จได้โดยสงบราบคาบ

ที่การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้สำเร็จไปได้ในประเทศสยามโดยราบคาบ เพราะ “Revolution” ของเรานั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงริเริ่ม ประกอบทั้งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นทรงพระปรีชาสามารถยิ่งกว่าผู้ใดในเวลานั้น ทั้งทรงมีพระราชอัธยาศัยละมุนละม่อม ทรงสามารถปลุกความจงรักภักดีในชนทุกชั้นที่ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์แม้แต่ครั้งเดียว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงเล็งเห็นกาลภายหน้าอย่างชัดเจนและทรงทราบกาลที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างดี ได้ทรงพระราชดำริตริตรวงโดยรอบคอบ ได้ทรงเลือกประเพณีการปกครองทั้งของไทยเราและของต่างประเทศประกอบกัน โดยพระปรีชาญาณอันยอดเยี่ยม ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นลำดับมา ล้วนเหมาะกับเหตุการณ์และเหมาะสมกับเวลาไม่ช้าเกินไปไม่เร็วเกินไป”

อำนาจในการปกครองแผ่นดิน ย่อมเป็นที่รักหวงแหนยิ่งชีวิตสำหรับผู้ครองอำนาจ เพราะอำนาจเป็นสิ่งเย้ายวนใจให้ผู้ปกครองที่ไร้คุณธรรมแสวงหาความร่ำรวย และผลประโยชน์เฉพาะตน โดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากของประชาชน แต่สิ่งที่เสียสละได้ยากนี้ พระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกระทำแล้ว โดยการลดอำนาจของ
พระองค์เพื่อประโยชน์ของประชาราษฎร์ เพราะโดยเนื้อแท้พระองค์ทรง
คำนึงว่า ราษฎรนั้นประดุจสายโลหิตของพระองค์ ทุกชีวิตของอาณา
ประชาราษฎร์ มีคุณค่าต่อพระองค์อย่างประมาณมิได้ ความเจริญ ความ
ผาสุกแห่งประชาชนและประเทศชาติย่อมเป็นสิ่งที่พระองค์มีพระราชประ-
สงค์เป็นที่สุด ฉะนั้นการลดทอนพระราชอำนาจเพื่อยังความสุขความ
เจริญของประชาชนชาวสยามแล้ว พระองค์มิได้ทรงอาลัยต่อพระราช
อำนาจนั้นเลย ด้วยเหตุที่พระองค์รักราษฎรเช่นนี้ พระองค์จึงทรงเป็น
ที่รักของทวยราษฎร์ในแผ่นดินสยาม สมดังพระสมัญญาว่า

“สมเด็จพระปิยมหาราช”

